

İstanbul'un Demografik Dönüşüm Süreci Üzerine Bir İnceleme*

A Review on Istanbul's Demographic Transformation Process

İbrahim GÖKBURUN¹ Özlem SERTKAYA DOĞAN²

öz

Bu çalışmada, İstanbul ilinde demografik dönüşüm sürecinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Herhangi bir yerde planlama ve yönetim sürecinde, nüfus bileşenlerinin değişimi ve demografik dönüşüm evreleri dikkatle takip edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ülke ve şehirlerde demografik geçiş sürecinin nasıl tecrübe edildiğini gösteren araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi deseni kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, 1927-2020 dönemini kapsayan İstanbul'un nüfus bileşenlerinden (doğum, ölüm ve göç) oluşmaktadır. Verilerin analizinde, betimsel istatistik teknikleri kullanılmıştır. Elde edilen analizler frekans ve % olarak gösterilmiştir. Araştırmanın sonucunda, 1927-2020 yılları arasında İstanbul'da Demografik Dönüşümün farklı aşamalarının nasıl gerçekleştiği tespit edilmiştir. İstanbul'da doğurganlık ve ölümlülük hızlarının yüksek olduğu 1935-1945 döneminde demografik dönüşümün birinci aşaması yaşanmıştır. Doğum hızının yüksek olduğu ancak ölüm hızının düşüş eğilimine girdiği 1945-1965 döneminde demografik dönüşümün ikinci aşaması tamamlanmıştır. Ölüm hızındaki düşüş eğilimine paralel doğurganlık hızında da düşüş eğiliminin görüldüğü 1965-2005 döneminde demografik dönüşümün üçüncü aşaması yaşanmıştır. 2005 sonrası dönemde ise düşük doğum ve ölüm hızlarının gözlenmeye başladığı demografik dönüşümün dördüncü aşamasına geçildiği tespit edilmiştir. Bu özellikleri gösteren yerlerde, nüfus genellikle yaşlanma eğilimindedir. Ancak, göçler nedeniyle İstanbul'un bağımlı nüfus oranı düşük, üretken ve dinamik bir demografik yapıya sahip olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demografik dönüşüm, Doğurganlık, Ölümlülük, Göç, İstanbul.

ABSTRACT

This study aims to reveal the demographic transformation process in the province of Istanbul. Monitoring the change in the population components and the stages of demographic transformation is essential in the planning and management process of a place. Therefore, it is of great importance to demonstrate how countries and cities experience the demographic transition process. In this study, document analysis design, one of the qualitative research methods, was used. The data of the research consists of the population components (birth, death, and migration) covering the period 1927-2020. In the analysis of the data, descriptive statistical techniques were used and their analysis was presented as frequencies and percentages. In the results section, the different stages of the demographic transformation between the years 1927-200 were explored. From 1935 to 1945, when the fertility and mortality rates were high, the first stage of demographic transformation was experienced. The second phase of the demographic transformation was completed in the 1945-1965 period when the birth rate was high while the death rate started to decline. The third stage of demographic transformation was experienced in the 1965-2005 period when the fertility rate also decreased in parallel with the downward trend in the death rate. In the post-2005 period, low birth and death rates began to be observed, and the fourth stage of the demographic transformation started. In places that show these characteristics, the population

* Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Coğrafya Programı'nda tamamlanmış olduğu "1950-2015 yılları arasında İstanbul'da nüfus hareketleri" başlıklı doktora tez çalışmasının bir bölümünden üretilmiştir.

¹ Corresponding Author: Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Denizli, Türkiye jgokburun@pau.edu.tr. <https://orcid.org/0000-0003-3007-0010>

² İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İstanbul, Türkiye srtkydgn@istanbul.edu.tr. <https://orcid.org/0000-0001-7435-626X>

generally tends to age. However, due to migration, it has been determined that Istanbul has a productive and dynamic demographic structure with a low dependent population.

Keywords: Demographic transition, Fertility, Mortality, Migration, İstanbul.

GİRİŞ:

İstanbul coğrafi konumu, iklim özellikleri, tarihî ve sosyokültürel yapısıyla geçmişten günümüze bir çekim alanı olmuştur (Kuban, 1970). Türkiye'nin sanayi, turizm, eğitim, sağlık, finans ve kültür-sanat alanında öncü bir şehir olan İstanbul; 1950 sonrasında yoğun bir nüfus hareketliliğine maruz kalmıştır. İstanbul, nüfus hareketlerine bağlı olarak önemli karmaşık sorunlarla karşılaşmıştır. Öncelikle trafik, konut, çevre tahribatı olmak üzere, İstanbul'da yaşanan önemli sorunların nedeni aşırı nüfus yığılmasından kaynaklanmaktadır. Nüfusu hızla büyüyen şehrin planlamaları, ihtiyaçları karşılayamamıştır (Tekeli, 2009).

Ülkelerin, şehirlerin veya herhangi bir yerin planlama ve yönetim sürecinde, kararları belirleyen ve yönlendiren ana unsurlardan biri nüfus bileşenleridir. Bu nedenle nüfus bileşenlerinde (doğurganlık, ölümlülük ve göç) görülen değişimin bilimsel olarak analiz edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde planlama ve yönetim sürecinde olası sorunlarla karşılaşılabilir. Demografik Dönüşüm Kuramı, herhangi bir yerde nüfus yapısında görülen değişim sürecini analiz etme ve yorumlamaya imkân sunan yöntemlerden biridir. Thompson, (1929) sanayileşme sürecini erken tamamlamış bazı Avrupa ülkelerinin 1908-1927 süreci nüfus değişimini irdeleyerek doğum ve ölüm oranları verilerine göre üç aşamalı bir model oluşturmuştur. Bu modele göre ilk aşamada nüfus artış hızı yükselirken, ikinci aşamada nüfus artış hızı yavaşlar. Üçüncü aşamada ise nüfus artış hızı sistematik bir şekilde azalır duraklar. Bu kuram zamanla detaylandırılıp genişletilmiştir. Notestein, (1952) Klasik Demografik Dönüşüm Kuramının farklı aşamalarını ayrıntılı şekilde açıklamıştır. Dört aşamalı ve beş aşamalı türevleri de bulunan Demografik Dönüşüm Kuramı'nın en yaygın kullanımı dört aşamalı şeklindedir (Cillov, 1960; Şahin, 2016). Demografik Dönüşüm Kuramı'na göre her toplumda, doğurganlık ve ölümlülük oranı yüksek olduğu bir aşamadan bu iki temel göstergenin düşük seviyelere indiği aşamaya geçişin gözleneceği vurgulanmaktadır.

Demografik dönüşüm ülkelerin sosyoekonomik gelişimi ve kalkınma düzeyleriyle doğrudan ilişkilidir. Demografik Dönüşüm Kuramı'nın geçerliliğine yönelik eleştiriler olmakla birlikte, mevcut koşullarda nüfus yapısındaki değişimi yorumlama imkânı sunduğu için başvurulan bir yöntemdir (Dass, 1980; Zinn & Eitzen, 1993; Kirk, 1996; Lee, 2003; Hopfenberg, 2009; Karachurina, 2014; Bongaarts, 2014; Olshansky, 2015). Türkiye nüfusunda son bir asırlık süreçte büyük bir dönüşüm yaşanmıştır (Yüceşahin, 2009; Koç vd., 2010). İstanbul nüfusunda yaşanan dönüşüm nasıl bir süreç izlemiştir?

İstanbul, nüfus ve demografi konusunda zengin bir literatüre sahiptir. Yıldız ve Parin, (2010) tarafından yapılan "Cumhuriyet Dönemi İstanbul Nüfus Literatürü Üzerine" adlı çalışmada; İstanbul'un farklı dönemlerine ilişkin nüfus yazını bibliyografik olarak ele alınmıştır. Tümertekin, (1997) "İstanbul İnsan ve Mekân" adlı eserinde; İstanbul şehrinin gelişim süreci ve nüfusun dağılımı irdelemiştir. Murat, (2006) "Dünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demografik Yapısı" adlı çalışmasında İstanbul'un demografik yapısını ele almıştır. Murat ve Ersöz, (1997) "Nüfus ve Demografi I- II" adlı çalışmasında İstanbul'un nüfus hareketleri analiz etmiştir. Karaduman-Taş, (1996) "İstanbul'un Demografik Yapısı" adlı araştırmasında, şehrin demografik yapısına ilişkin önemli veriler sunulmaktadır. Bayartan, (2003) "Geçmişten Günümüze İstanbul Nüfusu" adlı çalışmasında, nüfusun gelişimini açıklayan kronolojik bir derleme sunmuştur. Alan yazınında konuyla ilgili araştırmalar incelendiğinde İstanbul nüfusuna odaklanan bazı çalışmaların ön plana çıktığı görülmektedir (Darkot, 1961; Tümertekin, 1968; Tandoğan, 1989; Özbay, 1992; Tekeli, 2009). Bahse konu çalışmalarda genel eğilim İstanbul nüfusunun gelişimini ve dağılımını ortaya koyma yönündedir. Bu çalışmalarda nüfusun dinamik yapısı nedeniyle güncel araştırmaların önemine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda yapılan araştırmayla İstanbul ilinde nüfusun

demografik dönüşüm sürecinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Yapılan araştırma alan yazınındaki çalışmalarını bütünlüyle güncel bir çalışmadır.

1. MATERYAL VE YÖNTEM:

Çalışmada nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri 1927-2020 döneminde İstanbul nüfus bileşenlerinden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri, 1927-2000 döneminde Genel Nüfus Sayımı (GNS) (TÜİK, 2021a); 2007-2020 döneminde ise Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarından elde edilmiştir (TÜİK, 2021b). Ayrıca, çalışmada doğurganlık ve ölümlülük verilerine ilişkin Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE)'nün yayınladığı araştırma raporları (HÜNEE, 1994; HÜEE 2004); Shorter ve Macura, (1983) tarafından yapılan "Türkiye'de Nüfus Artışı (1935-1975) Doğurganlık ve Ölümlülük Eğilimleri" adlı çalışmadan yararlanılmıştır.

Bilindiği üzere 1927-2020 döneminde doğum, ölüm ve göç olaylarına ilişkin Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından sunulan verilerin "coğrafi kapsamı" ve "zaman kapsamı" değişiklik göstermektedir. Mesela ölüm olaylarına ilişkin sunulan verilere bakıldığında; 1931 yılı itibarıyla derlenmeye başlanan ölüm olaylarına ilişkin bilgiler, 1949 yılı sonuna kadar nüfusu en fazla olan 25 ilin merkezini kapsamaktadır. 1950-1956 yılları arasında bütün il merkezlerinde gerçekleşen ölüm olaylarına ilişkin bilgiler derlemiştir. 1957-2008 döneminde sadece il ve ilçe merkezlerine ait veriler kayıt altına alınmıştır. Kırsal alanda, köylerde gerçekleşen ölüm olayları ise 2008 yılı itibarıyla kayıt altına alınmaya başlamıştır. Türkiye genelini kapsayan ölüm verileri, 2009 yılı itibarıyla TÜİK tarafından yayımlanmaya başlamıştır (TÜİK, 2022).

Türkiye genelinde doğumlarla ilgili il bazında veriler ise 1975 yılı itibarıyla kayıt altına alınmaya başlamıştır. Bilindiği üzere Demografik Dönüşüm Kuramı, doğurganlık ve ölümlülük oranı yüksek olduğu bir aşamadan bu iki temel göstergenin düşük olduğu aşamaya geçiş sürecini ifade etmektedir. Doğum ve ölüm verilerinin kapsamında gözlenen değişim il bazında demografik dönüşüm sürecinin ortaya konulmasını sağlayan araçları kısıtlamaktadır. Bu açıdan İstanbul'un demografik dönüşüm süreci incelenirken il özelindeki veriler Türkiye geneli verilerle karşılaştırılarak sunulmuştur.

Bir cazibe merkezi olan İstanbul'da yaşanan göçler, ilin demografik geçiş sürecini etkileyen önemli faktörler arasında yer aldığı için göç verileri çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Ancak, doğum ve ölüm verilerinde olduğu gibi göç verilerinin kayıt altına alınma sürecinde "coğrafi kapsamı" ve "zaman kapsamı" açısından değişiklikler yapılmıştır.

İstanbul'un demografik dönüşüm sürecinde yaşanan değişimi ortaya koymak amacıyla; 1935-2020 döneminde İstanbul nüfusuna ilişkin sunulan yaş ve cinsiyet verileri esas alınarak nüfus piramitleri oluşturulmuştur. Bilindiği üzere nüfus piramitleri günümüzün nüfus yapısını göstermekle birlikte; geçmiş ve gelecek yıllara ait nüfusun yaş ve cinsiyet yapısını ortaya koyar. Nüfusun geçmiş, günümüz ve gelecekteki yapısına ilişkin yorum, çıkarım, öngörülerden hareketle uygun planlama yapılmasına imkân sunar (Şahin, 2016: 435). Nüfus piramitleri, bir toplumun yüzyıllık demografik tarihini yansıtan önemli veri kaynaklarından biridir. Bu bağlamda 1935-2020 dönemine ait İstanbul nüfus piramitleri hazırlanarak bir veri seti oluşturulmuştur. Bahse konu nüfus piramitleri karşılaştırılarak yorumlandığında, 1920-2020 dönemini kapsayan bir asırlık dönemde, İstanbul'un demografik geçiş süreci somut olarak ortaya konulmuştur.

Araştırmada nüfus bileşenlerine ilişkin "toplam nüfus, kaba doğum hızı (KDH), kaba ölüm hızı (KÖH), nüfus artış hızı (NAH), nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı, alınan göç, verilen göç ve net göç" ölçütleri esas alınarak derlenen veriler; betimsel istatistik tekniklerine göre çözümlenerek (frekans ve yüzde) tablo ve grafik şeklinde sunulmuştur.

2. BULGULAR:

2.1. İstanbul'da Nüfusun Gelişim Süreci

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde ülke geninde ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır; ancak 1920-1927 döneminde İstanbul nüfusuna dair bilgi sunan bazı veri kaynakları bulunmaktadır. İstanbul Zaptiye Nezareti (Emniyet Müdürlüğü) tarafından 1922 yılı yapılan sayıma göre İstanbul nüfusu 1.129.655 kişidir. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamelerinde, 1925 yılında 1.100.165 olan İstanbul nüfusu; 1926 yılında 1.048.971 olarak açıklanmıştır (Behar, 1996). Cumhuriyet döneminin başlarında Osmanlı döneminde kaybedilen topraklardan ülkeye gelen göçlerin azalması, nüfus mübadelesi nedeniyle azınlık nüfusun oranının düşmüştür. Ankara'nın başkent ilan edilmesiyle birlikte bazı resmî kurumlar ve bu kurumlarda istihdam edilen nüfusun başkente taşınması, İstanbul'da yaşayan nüfusun azalmasına neden olmuştur (Tablo 1).

İstanbul'un nüfus artışı 1927-1950 döneminde Türkiye geneline paralel bir süreç izlemiştir. 1945 yılında İstanbul nüfusu bir milyon sınırını aşarak 1.078.399 kişiye ulaşmıştır. 1927-1940 sürecinde ülke geninde ve İstanbul özelinde nüfus artışı yükselirken; 1940-1945 yılları arasında nüfus artışının azaldığı (Şekil 1). 1970 yılında iki milyon sınırını aşan İstanbul nüfusu, 1985 sayımında 5.475.982'ye ulaşmıştır. Bu dönemde Türkiye'de sanayileşme, nüfusun kırdan kentlere doğru göçü İstanbul'da nüfusun hızla artmasına yol açmıştır. 1980 sonrasında sanayileşmenin ivme kazanması ve ulaşım sistemlerinin gelişmesiyle ketten kente yönelik göçler hızlanmıştır. Bu süreçten etkilenen İstanbul'un nüfusu 2000'de on milyon sınırını aşarken 2015 yılında 15.029.231 kişiye ulaşmıştır.

Tablo 1. Türkiye ve İstanbul'da nüfusun gelişimi (1927-2020).

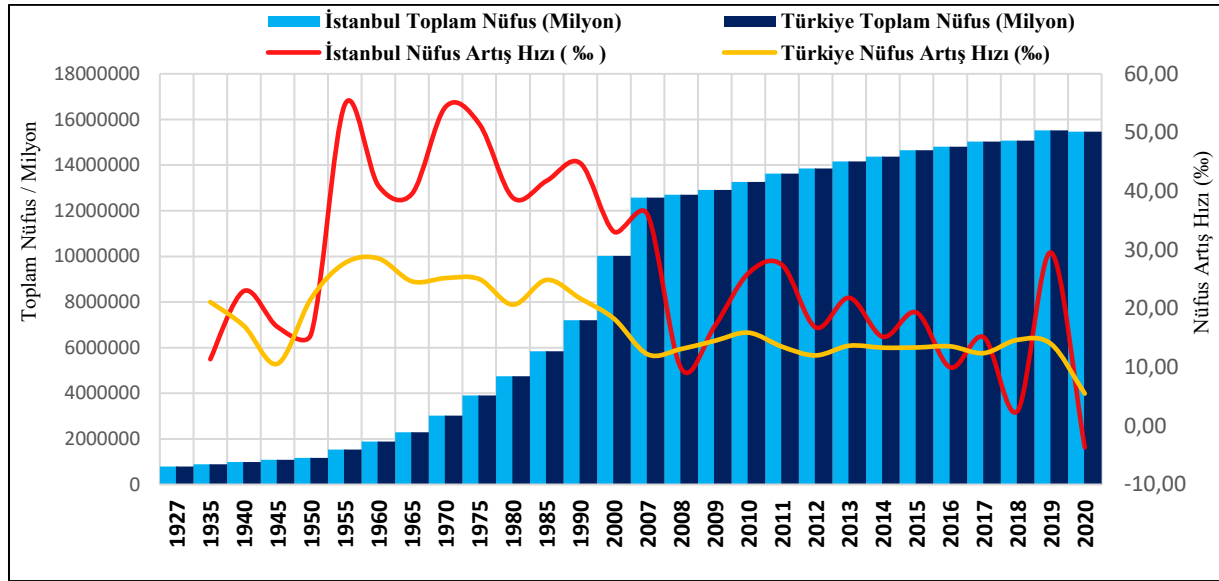
Sayım Yılı	TÜRKİYE		İSTANBUL		Sayım Yılı	TÜRKİYE		İSTANBUL	
	Toplam Nüfus	NAH (%)	Toplam Nüfus	NAH (%)		Toplam Nüfus	NAH (%)	Toplam Nüfus	NAH (%)
1927	13648270	-	806863	-	2007	70586256	12,2	12573836	36
1935	16158018	21,1	883599	11,3	2008	71517100	13,1	12697164	9,8
1940	17820950	17	991237	22,9	2009	72561312	14,5	12915158	17
1945	18790174	10,5	1078399	16,8	2010	73722988	15,8	13255685	26
1950	20947188	21,7	1166477	15,7	2011	74724269	13,4	13624240	27,4
1955	24064763	27,7	1533822	54,7	2012	75627384	12	13854740	16,8
1960	27754820	28,5	1882092	40,9	2013	76667864	13,6	14160467	21,8
1965	31391421	24,6	2293823	39,5	2014	77695904	13,3	14377018	15,2
1970	35605176	25,1	3019032	54,4	2015	78741053	13,3	14657434	19,3
1975	40347719	25	3904588	51,4	2016	79814871	13,55	14804116	10
1980	44736957	20,6	4741890	38,8	2017	80810525	12,4	15029231	15,1
1985	50664458	24,8	5842985	41,7	2018	82003882	14,6	15067724	2,6
1990	56473035	21,7	7195773	44,7	2019	83154997	13,9	15519267	29,5
2000	64729501	18,2	10018735	33	2020	83614362	5,5	15462452	-3,7

Kaynak: TÜİK kaynaklarından derlenen veriler, tarafımızdan düzenlenerek hazırlanmıştır.

İstanbul'un nüfus artış hızı (NAH) 1927-1935 döneminde %11,36 oranıyla en düşük seviyede gerçekleşirken; 1945-1950 döneminde %54,75'e yükselmiştir. İstanbul'un NAH 1927-1945 döneminde Türkiye'nin nüfus artış hızından düşük iken; 1955 yılı itibariyle ülke ortalamasına göre daha yüksek düzeydedir. Türkiye geninde nüfus artış hızında belirgin bir düşüşün gözlemlendiği 1980-1985 döneminde; İstanbul'da NAH yükseliş eğilimindedir. 1927-2020 sürecinde, Türkiye ve İstanbul'da toplam nüfus miktarı kararlı şekilde artış göstermektedir. Ancak NAH'de bazı dönemlerde yaşanan dalgalanmalar dikkat çekmektedir. Türkiye geninde NAH doğal seyrinde devam ederken; yaşanan göçler nedeniyle İstanbul'un NAH olağandışı bir şekilde artmıştır (Tablo 1).

Türkiye'nin NAH 2007-2008 döneminde %13,1 iken; 2019-2020 döneminde %5,5'e düşmüştür. Nicel olarak büyük oranlarda ve ani düşüşler görülmesine de NAH düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak Aynı durum İstanbul için de geçerlidir. 1990-2000 döneminde İstanbul'un NAH %33 iken; 2007-

2008 sürecinde %9'a inmiştir. 2000-2008 sürecinde NAH'de görülen bu düşüşün ana nedeni NAH hesaplanmasında esas alınan tarih aralığının değişmesidir.

Şekil 1. Türkiye ve İstanbul'da nüfusun gelişimi ve NAH'nin değişimi (1927-2020).

Kaynak: TÜİK kaynaklarından derlenen veriler, tarafımızdan düzenlenerek hazırlanmıştır.

Araştırmanın yöntem kısmında vurgulandığı üzere 1927-2000 döneminde 'de facto' yöntemiyle derlenen veriler; 2007-2020 döneminde ise 'de jure' yöntemiyle derlenmeye başlamıştır. Nitekim 2007-2020 sürecinde İstanbul nüfusunun yaşanan değişim ve NAH yıl bazında sunulan verilerle daha açık bir şekilde takip edilmektedir. 2007-2020 dönemi İstanbul'un yıllık NAH verileri %0-3,9 ile %29,5 arasında gidip gelen dalgalı bir grafik çizmektedir. 2018 yılında %2,6'ya düşen İstanbul'un yıllık NAH; 2019 yılında %29,5'e yükselmiştir. 2020 yılında İstanbul'un yıllık NAH verileri %0-3,7'ye düşmüştür. İstanbul'da Cumhuriyet döneminde NAH ilk kez eksi değere düşmüştür (Şekil 1). İstanbul'un NAH, yaşanan göçlere bağlı olarak dalgalı seyrini sürdürüleceği ön görülmektedir. Herhangi bir yerde nüfusun değişiminde etkili olan doğumlar, ölümler ve göçler nüfus araştırmalarında üç temel değişkeni oluşturmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2017:228; Şahin, 2015:77).

2.2. İstanbul'un Nüfus Bileşenleri; Doğurganlık

Doğurganlık; herhangi bir yerleşimde nüfusun toplam sayısını ve yaş yapısını şekillendiren ana değişkenlerinden biridir. Nüfusun değişiminde etkili olan üç ana unsurdan biri olan doğurganlık; belirli bir nüfus içinde meydana gelen canlı doğum sayısını ifade etmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2017:231; Şahin, 2015:78). Doğum ve ölüm oranları arasındaki farka bağlı olarak ortaya çıkan nüfus artışı, doğal artış olarak adlandırılmaktadır (Şahin, 2015:77; TÜİK 2021c). Sınırları belirlenmiş bir yerde doğum oranı ölüm oranından daha fazla ise nüfus artışı yaşanır. Göç olgusu dahil edilmeden doğurganlık ve ölümlülük değerlerinin herhangi bir yerde nüfusa etkisi doğal nüfus artışı olarak ifade edilmektedir. Doğurganlık ve ölümlülük; nüfusun yaş ve cinsiyet dağılımını, niteliğini ve gelişimini şekillendirir.

Türkiye'de kayıt altına alınan doğum verilerinin coğrafi ve zaman kapsamında önemli farklılıklar gözlenmektedir. Ülke genelinde doğumlara ilişkin kapsamlı verilerin kayıt altına alınması 1975 yılında başlamıştır. 1975 öncesine ait doğurganlık verileri, Shorter ve Macura, (1983) tarafından hazırlanan "Türkiye'de Nüfus Artışı (1935-1975) Doğurganlık ve Ölümlülük Eğilimleri" adlı eserde Türkiye'de ve İstanbul'un doğurganlık eğilimlerine ilişkin veriler değerlendirilmiştir. 2000 sonrasında ise doğurganlıkla ilgili daha kapsamlı veriler sunulmaya başlamıştır.

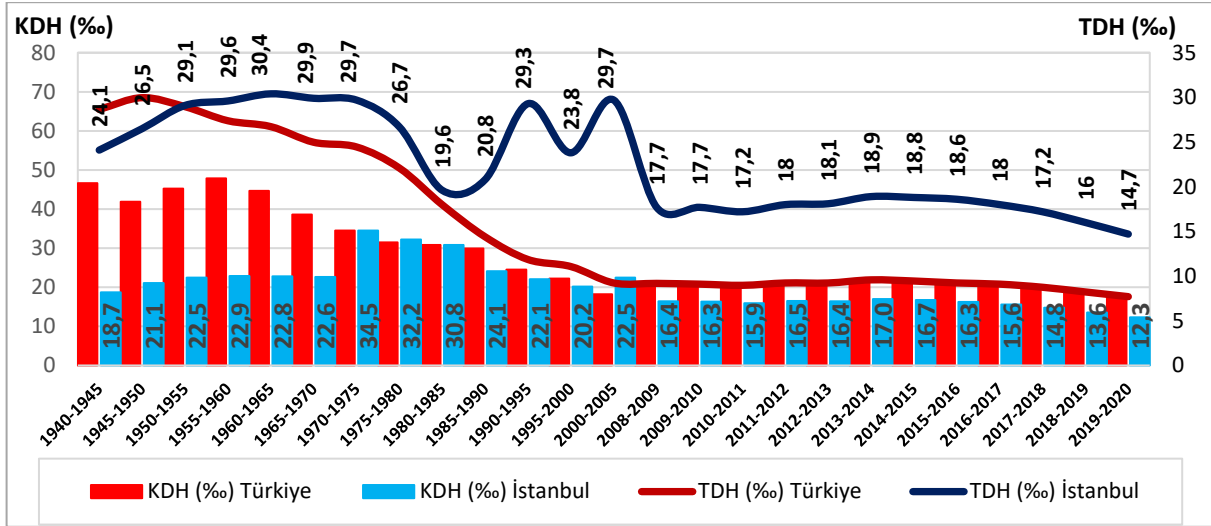
Tablo 2: İstanbul nüfusunun KDH ve TDH (1945-2020).

Yıl	KDH (‰)		TDH (‰)	
	Türkiye	İstanbul	Türkiye	İstanbul
1945	45,9	18,7	65,5	24,1
1950	41,9	21,1	68,5	26,5
1955	48,2	22,5	66,2	29,1
1960	47,9	22,9	62,6	29,6
1965	44,7	22,8	61,1	30,4
1970	38,6	22,6	57,1	29,9
1975	34,5	34,5	55,9	29,7
1980	31,5	32,2	50,5	26,7
1985	30,8	30,8	41,1	19,6
1990	29,9	24,1	32,9	20,8
1995	24,5	22,1	27,1	29,3
2000	22,2	20,2	25,3	23,8
2005	18,2	22,5	21,1	29,7
2009	21	16,4	21	17,7
2010	20,8	16,3	20,8	17,7
2011	20,5	15,9	20,5	17,2
2012	21,1	16,5	21,1	18
2013	21,1	16,4	21,1	18,1
2014	21,9	17	21,9	18,9
2015	21,6	16,7	21,6	18,8
2016	21,1	16,3	21,1	18,6
2017	20,8	15,6	20,8	18
2018	20	14,8	2	17,2
2019	18,8	13,6	18,8	16
2020	17,6	12,3	17,6	14,7

Kaynak: Shorter, ve Macura, 1982; Murat, 1997; HÜNEE, 1994. Turkey Demographic and Health Survey 1993; TÜİK kaynaklarından derlenen veriler tarafımızdan düzenlenerek hazırlanmıştır.

Doğurganlık düzeyi hakkında kesin bilgi veren bir ölçüt olan Toplam Doğurganlık Hızı (TDH): Bir kadının doğurgan olduğu dönemi kapsayan 15-49 yaş grubunda; hayatla kaldıkları ve verilen yaşa özel doğurganlık hızlarına göre doğum yaptıkları takdirde, kadın başına düşen ortalama kaç canlı doğum yapacağını gösterir. Çoğunlukla, son dönemdeki doğurganlık hızlarının özetlenmesi için kullanılır; bu nedenle bir kuşak hızından farklı olarak bir dönem hızıdır (DİE, 1995: 156). yaşa özel doğurganlık hızlarından hesaplanan TDH: Kadınların doğurganlık çağını tanımlayan 15-49 yaş grubu; beşer (5'er) aralıklı yaş gruplarına ayrılarak oluşturulan toplam yedi (7) ayrı grubun yaşa özel doğurganlık hızı tek tek hesap edilip, toplamı alınarak elde edilir (DİE, 1995:12-13). Doğurganlık ölçümleri arasında en kullanışlı yöntem olan TDH; doğurgan çağdaki kadın nüfusun yaş yapısından etkilenmeden, doğurganlık düzeyi hakkında kesin bilgi veren bir ölçüdür. Bu nedenle doğurganlıkla ilgili ayrıntılı analizinde sıklıkla başvurulan bir ölçüttür.

TDH verilerine bakıldığında, Türkiye genelinde 1955-1960 döneminde kadın başına 6 çocukla zirve yaşanırken; 1990-2000 döneminde kadın başına 2 çocuk düşmektedir. 2019 yılında 1,8 olan kadın başına düşen çocuk sayısı; 2020 yılında 1,7'e seviyesine gerileyerek nüfus kendini yenilenme düzeyinin altına düşmüştür. Türkiye'de TDH 1980-2000 döneminde %50 oranında düşmüştür. Ülkede nüfus artışı tahminlerin ötesinde bir hızla yavaşlamıştır. 2000-2008 sürecinde kritik değerde seyreden TDH, 2009 yılı itibarıyla azalma eğilimine girmiştir. Türkiye geneli TDH ile İstanbul'un TDH karşılaştırıldığında; İstanbul'un doğurganlık hızında dalgalanmalar daha az görülmektedir. İstanbul'da yalnız 1960-1965 yılları arasında kadın başına düşen toplam çocuk sayısı 3'e yükselmiştir. 1940-2000 sürecinde kadın başına düşen toplam çocuk sayısı 2,4 ve 2,3 aralığında değişmektedir. İstanbul'da doğurganlık hızı her daim Türkiye ortalamasının altındadır (Tablo 2). 2000 yılında Türkiye'de 81 ilin TDH sıralamasında İstanbul'da 2,06 TDH ile 67. sırada bulunmaktadır. Ülke genelinde doğurganlık hızının düşük olduğu illerden biri olan İstanbul, modern kent kimliğine rağmen doğurganlık oranı yüksek bir şehir olduğu söylenebilir.

Şekil 2: Türkiye ve İstanbul'un KDH ve TDH % (1945-2020)

Kaynak: TÜİK kaynaklarından derlenen veriler, tarafımızdan düzenlenerek hazırlanmıştır.

Demografik analizlerde temel ölçütlerden biri olan Kaba/Ham Doğum Hızı (KDH) verileri, belirli bir dönemde her bin nüfusa düşen doğum sayısını ifade etmektedir. Bir yerde, bir yıl içinde meydana gelen canlı doğum sayısının, aynı yılın yıl ortası toplam nüfusuna bölünmesiyle elde edilen değer; 1000 sabit sayısı ile çarpılmasıyla elde edilen değerdir (Şahin, 2015: 78). KDH verileri doğurgan yaş grubunu tanımlayan 15-49 yaş aralığı dışında çocuk ve yaşlı nüfusla birlikte erkek nüfus da dâhil bütün nüfusu kapsamaktadır. Bu nedenle KDH, doğumlarla ilişkin çok genel bilgi sunan ölçütlerden biridir. Türkiye'de 1950-1955 döneminde %48,2 ile en yüksek seviyeye ulaşan KDH, 2020 yılında %17,2 oranıyla en düşük seviyeye gerilemiştir (TÜİK, 2021b; HÜNEE, 1994; HÜNEE 2004). Ülke genelinde doğurganlık hızında dalgalanmalar görülsede 1970 sonrasında düşüş eğilimine girmiştir. Doğurganlık oranında yaşanan düşüş, beklentilerin üzerinde gerçekleşmiştir. Sonuçlar, nüfus projeksiyonlarının ortaya koyduğu verileri aşmıştır (Şekil 2). Nüfusunun Demografik Dönüşüm Sürecinde; İstanbul'un KDH verileri ülke geneline göre daha düşük düzeydedir. 1960'lı yıllara kadar yükselen grafik, 1960 sonrasında düşüş eğilimine girmiştir. 1980-1990 döneminde KDH'de yeni bir yükseliş eğilimi gözlemlense de 2000'li yıllarda düşüş devam etmiştir. Nitekim 1975 yılında %34,5 ile en yüksek seviyeye ulaşan ilin KDH, 2020 yılında %12,3 oranıyla en düşük seviyeyi görmüştür.

2.3. İstanbul'un Nüfus Bileşenleri; Ölümlülük

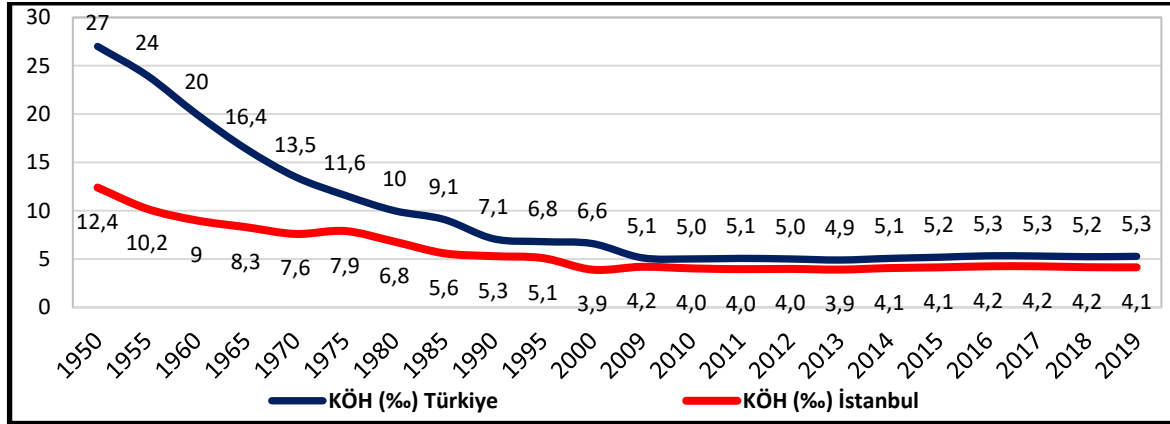
Demografik anlamda ölümlülük, nüfusun genel yapısını ve büyüklüğünü şekillendiren üç temel bileşenden biridir. Nüfusun pozitif veya negatif yönelimini tespit etmek ve nüfus hareketlerini incelemek amacıyla ölümlülükle ilgili bilgilerin kronolojik olarak kayıt altına alınması gerekmektedir. Türkiye genelinde ve İstanbul özelinde ölüm oranları 1990'lı yıllara kadar azalmıştır. Ancak 1990 sonrasında stabil bir süreç yaşandığı gözlenmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Türkiye ve İstanbul'da Ölüm Sayısı ve KÖH % (1950 – 2019).

Yıl	Toplam Ölüm Sayısı		KÖH (%)		Yıl	Toplam Ölüm Sayısı		KÖH (%)	
	Türkiye	İstanbul	Türkiye	İstanbul		Türkiye	İstanbul	Türkiye	İstanbul
1950	49.825	14.478	27	12,4	2009	369.703	53.761	5,1	4,2
1955	288.074	77.844	24	10,2	2010	366.471	52.812	5	4
1960	456.290	73.895	20	9	2011	376.162	53.165	5,1	4
1965	479.413	93.822	16,4	8,3	2012	376.520	54.696	5	4
1970	509.742	106.912	13,5	7,6	2013	373.041	54.770	4,9	3,9
1975	555.796	137.045	11,6	7,9	2014	391.091	58.009	5,1	4,1
1980	618.109	155.895	10	6,8	2015	405.528	60.093	5,2	4,1
1985	679.110	169.793	9,1	5,6	2016	422.964	62.572	5,3	4,2
1990	702.558	172.960	7,1	5,3	2017	426.662	63.372	5,3	4,2
1995	796.533	197.756	6,8	5,1	2018	426.449	62.547	5,2	4,2

2000	867.479	195.029	6,6	3,9	2019	435.941	63.371	5,3	4,1
------	---------	---------	-----	-----	------	---------	--------	-----	-----

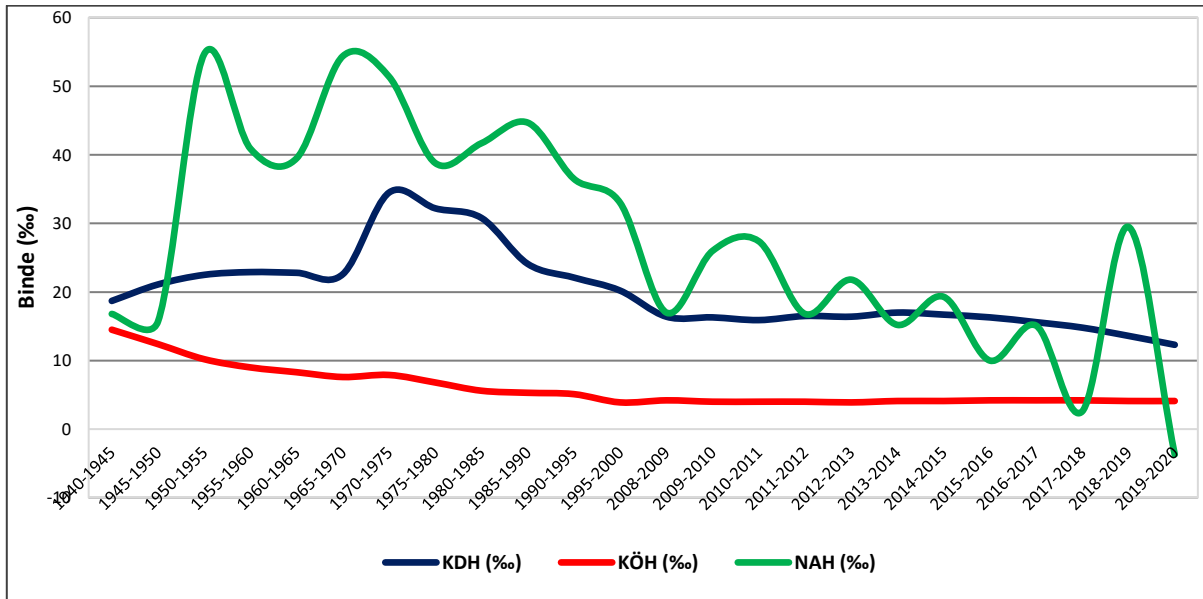
Kaynak: TÜİK kaynaklarından derlenen veriler, tarafımızdan düzenlenerek hazırlanmıştır.

Şekil 3: Türkiye Geneli ve İstanbul'da KÖH % (1950-2019).

Kaynak: TÜİK kaynaklarından derlenen veriler, tarafımızdan düzenlenerek hazırlanmıştır.

Belirli bir zaman diliminde, genel olarak yıl bazında ortaya konulan veriler esas alınarak yaşanan ölümlerin, yıl ortası toplam nüfus sayısına bölümünü ifade eden Kaba/Ham Ölüm Hızı (KÖH); bir toplumdaki ölümlülük düzeyini gösteren genel bir ölçüttür (Tümertekin ve Özgüç, 2017:235; Şahin, 2015: 89). İstanbul'un toplam nüfusu, 1950-2000 yılları arasında kararlı şekilde artmıştır. KÖH ise bazı dönemlerde yükselmekle birlikte genellikle azalış eğilimindedir. İstanbul KÖH her dönem ülke geneline göre daha düşük düzeydedir. 1950 sonrası Türkiye genelinde ve İstanbul özelinde doğurganlık hızı azalmasına rağmen nüfus artmaktadır (Şekil 3). İstanbul nüfusunda ortalama yaşam süresinin uzaması ve KÖH'nin düşmesi nedeniyle yıllar itibarıyla NAH'nın düşmesine rağmen toplam nüfusun artmış olduğu görülmektedir. İstanbul ilinin 1950-2020 yılları arasında KÖH 1950 yılında %12,4 oranıyla en yüksek seviyeye inmiştir. 2000 yılı ve 2013 yılında KÖH %3,9 oranına en düşük seviye görülmüştür. Genel olarak, düz bir grafik çizmeye başlayan KÖH 2019 yılında %4,1'e düşmüştür (Tablo 3).

Şekil 4: İstanbul'un Demografik Geçiş Profili (1935-2020).

Kaynak: TÜİK kaynaklarından derlenen veriler, tarafımızdan düzenlenerek hazırlanmıştır.

Türkiye’de KDH ve KÖH oldukça yüksek düzeylerde seyrederken 1950 sonrasında düşüş eğilimi başlamıştır. Tarım toplumu olarak tanımlanan yerleşmelerde doğurganlık ve ölümlülük oranı yüksek, NAH ise düşüktür. Türkiye’de 1920’li yıllarda başlayan ve 1950’li yıllarda hızlanan endüstrileşme süreci, demografik yapıyı da etkilemiştir. İstanbul’un KDH verileri ülke geneline göre daha düşük düzeydedir. Alınan göçler nedeniyle İstanbul’da KDH hızında dalgalanmalar yaşansa da KÖH’de kararlı ve istikrarlı bir şekilde düşüş gözlenmektedir. Ancak alınan göçler nedeniyle şehrin NAH oldukça yüksektir. Göç hareketlerine bağlı olarak NAH’de dalgalanmalar gözlenmektedir (Şekil 4).

2.4. İstanbul’un Nüfus Bileşenleri; Göçler

Göç olgusu, geçmişten günümüze toplumsal yaşamı etkileyen sosyal bir gerçekliktir. Sanayileşme ve modern toplum göç olgusunun niteliğini değiştirmiştir. Türkiye’de 1950 sonrası başlayan göçler 1980’li yıllarda giderek yükselmiştir. Ancak ülke genelinde iç göçlerin yönü ve büyüklüğüne ilişkin inceleme imkânı sunan veriler 1975 sonrasında sunulmaya başlamıştır. Çalışmanın bu kısmında, 1975-1980 dönemi itibarıyla İstanbul’un aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızı (NGH) ile ilgili veriler analiz edilmiştir.

Türkiye’de göçlerin yoğunlaştığı 1975-1980 döneminde; İstanbul ilinin aldığı göçler; verdiği göçlere oranla iki kat daha yüksektir. Bu süreçte İstanbul ilinde yaşanan net göç 288.653 kişi iken; NGH % 73 oranındadır. 1980-1985 döneminde ise İstanbul ilinde net göç 297.598 kişi olup NGH % 60 düzeyine düşmüştür. Bu dönemde İstanbul ilinin başka şehirlerden aldığı göçler, verdiği göçlerin iki katıdır (Tablo 4). 1950-1975 sürecinde ülke genelinde yayılan göçlerin genellikle kırdan-kente aktığı doğru görülmektedir. Ayrıca, 1980’li yıllar itibarıyla Türkiye’de sanayi sektörde istihdam edilen nüfusun yükselen bir grafik çizmeye başlamıştır. Bir anlamda tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş süreci, ülkede göç hareketlerinin yönünü değiştirmiştir. Şehirden şehre yönelik göçler hareketlenmiştir. 1985-1990 sürecinde İstanbul ilinde yaşanan net göç 656.677 kişi iken, NGH’nın % 107 oranına ulaştığı görülmektedir. Bu süreçte ülke içinde göç eden toplam nüfusun %17’si İstanbul iline yerleşmiştir. Yani Türkiye’de göç eden her yüz kişiden on yedisi bu şehre taşınmıştır. 1985-1990 sürecinde İstanbul ilinin aldığı göç miktarı, verdiği göçleri üçe katlamıştır. İstanbul’un net göç hızında artış dikkat çekmektedir. Göçler, İstanbul’da nüfus artışında rol oynayan asıl faktörü oluşturmuştur. 1990-2000 sürecinde İstanbul ilinde net göç 407.448 kişiye ulaşırken NGH % 46 oranına kadar inmiştir.

Tablo 4: İstanbul’un Aldığı Göç, Verdiği Göç ve NGH % (1975-2020)

Dönem	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	NGH (%)
1980	4.074.806	557.082	268.429	288.653	73,4
1985	5.068.512	576.782	279.172	297.598	60,5
1990	6.433.569	995.717	339.040	656.677	107,6
2000	9.044.859	920.955	513.507	407.448	46,1
2008	12.697.164	374.868	348.193	26.675	2,1
2009	12.915.158	388.467	348.986	39.481	3,1
2010	13.255.685	439.515	336.932	102.583	7,8
2011	13.624.240	450.445	328.663	121.782	9
2012	13.854.740	384.535	354.074	30.461	2,2
2013	14.160.467	437.922	371.601	66.321	4,7
2014	14.377.018	438.998	424.662	14.336	1
2015	14.657.434	453.407	402.864	50.543	3,5
2016	14.804.116	369.582	440.889	-71.307	-4,8
2017	15.029.231	416.587	422.559	-5.972	-0,4
2018	15.067.724	385.482	595.803	-210.321	-13,9
2019	15.519.267	498.676	378.305	120.371	7,8
2020	15.462.452	328.632	381.654	-53.022	-3,4

Kaynak: TÜİK kaynaklarından derlenen veriler, tarafımızdan düzenlenerek hazırlanmıştır.

Türkiye’de 2007 yılı sonrasında ADNKS hayata geçirilmesiyle birlikte TÜİK, göç hareketlerini yıl bazında izleme imkânı veren sonuçlar sunulmaya başlanmıştır. İstanbul ilinde 2000 sonrasında alınan göçlerle

birlikte verilen göçlerin oranı giderek artmıştır. 2007-2008 döneminde İstanbul ilinde net göç 26.675 kişi iken NGH %2 oranına kadar düşmüştür. İstanbul'un göç verilerinin ilk kez negatif değere dönüştüğü 2016 yılında net göç miktarı -71.307 kişi iken, NGH %-4,8'e düşmüştür. 2017 yılında %-0,4 oranına gerilemiştir. 2007-2020 döneminde İstanbul'un net göç sayısı ve NGH'nin zirveye ulaştığı 2018 yılında net göç sayısı -210.321 iken, NGH %-13,9'a yükselmiştir. 2019 yılında İstanbul net göç verileri yeniden pozitif dönüşmüştür. 2020 yılında NGH'nin %-3,4 olduğu İstanbul, aldığı göçten daha fazla göç vermiştir (Tablo 4).

İstanbul'un net göç sayısı ve NGH, 2007-2020 sürecinde dalgalı bir grafik çizmektedir. İstanbul ilinin başka illerden aldığı göç sayısı 1990 yılına dek sürekli yükselirken; 2000 sonrası dönemde alınan göçlerin oranında belirgin bir düşüş gözlenmektedir. Buna mukabil İstanbul ilinin başka illere verdiği göçlerin sayısı sürekli artmıştır. Fakat ilin toplam nüfusunun 15 milyonu aşması nedeniyle % bir oranına tekabül eden göç hareketi, ilin sosyoekonomik dengesini büyük ölçüde etkilemektedir.

2.5. İstanbul Nüfusunun Yaş ve Cinsiyet Yapısında Görülen Değişim

Araştırmanın bu bölümünde, İstanbul nüfusunun yaş yapısındaki değişim, yaş ve cinsiyet bileşimi ele alınmıştır. Nüfusun yaş ve cinsiyet değişimini özet ve net bir görsel şekilde sunan nüfus piramitleri; doğurganlık ve ölümlülük oranlarının uzun süreli gelişim ve değişimi harpler, ölümcül salgınlar, yüksek doğurganlık düzeyi gibi kısa süreli değişiklikleri yansıtır (Saroğa, 2018). Beşerli veya onarlı yaş gruplarına göre hazırlanan nüfus piramidinin şekli; doğurganlık, ölümlülük ve göçlere göre biçimlenmektedir.

1935 yılında asimetrik bir görünümde olan İstanbul nüfus piramidinin tabanı daralmıştır. Bu durum doğum oranının düşük, bebek ölüm oranının yüksek, sağlık koşullarının yetersiz olduğunu göstermektedir. 15-19 yaş grubunu kapsayan sütunların diğer sütunlara göre dar olması nedeniyle dikkat çekmektedir. Bunun temel nedeni 1911-1922 yılları arasında devam eden savaş koşullarında erkek nüfusun silahlı altına alınması ülkenin demografik yapısında büyük bir iz bırakmıştır. Uzun yıllar savaş koşullarında yaşayan ülkede, evlenmeler zorunlu olarak ertelenmiştir Bu nedenle 15-19 yaş grubunun oranı diğer doğum kuşaklarına göre daha düşüktür. Ülke genelinde ve iller özelinde bu durumun sonuçları 1975'li yıllara kadar bütün nüfus piramitlerinde görülmektedir. 20-24 yaş grubunda erkek nüfus oranı kadın nüfusuna göre daha fazladır. Cinsiyet dağılımı bütün yaş gruplarında yakın düzeyde olmakla birlikte erkek nüfusun oranı yüksektir. Özellikle 20-24 yaş grubunda erkek nüfusun yoğunluğu dikkat çekmektedir. Yaş grupları yükseldikçe kadın nüfusun oranı erkek nüfusu geçtiği görülmektedir. Kadınların ortalama yaşam süresinin erkeklere göre daha uzun olduğu görülmektedir. Nüfus piramidinin taban kısmı gibi tepe kısmı da daralmıştır. Nüfus artış hızı düşüktür. Bu durum sağlık sektörünün yetersizliğini ve doğuştan beklenen yaşam süresinin kısa olduğunu göstermektedir. İstanbul'da 0-4 yaş grubunda nüfus oranı düşük olsa da genç ve çocuk nüfus oranı fazladır. 65+ üstü nüfusun oranı ise azdır. 0- 14 yaş aralığındaki Genç Bağımlı Nüfus (GBN) oranı %36,2 iken; +65 Yaşlı Bağımlı Nüfus (YBN) oranı ise %8,14 olarak hesaplanmıştır. Toplam bağımlılık (TB) oranı %42,34'ü bulmuştur (Şekil 5).

1945 yılında İstanbul nüfus piramidinde doğurganlık oranı kademeli olarak düşmüştür. 0-14 yaş grubu ters bir merdiven görüntüsündedir. Bu durumun nedeni ülkenin uzun yıllar yaşadığı savaş koşullarıdır. Bir ülkenin güncel nüfus dinamiklerini gösteren nüfusun yaş yapısı; geçmişteki olaylar ve gelecekteki nüfus durumu hakkında fikir sunar (Şahin, 2008:195). Henüz I. Dünya Savaşı'nın yaralarını sarmadan, II. Dünya Savaşı'nın etkileri nüfus piramitlerine yansımıştır. Mesela 1945 nüfus piramidinde 20-24 yaş grubu erkek nüfusun oranında olağandışı bir artış görülmektedir. Bu görüntünün nedeni, 1939 yılında II. Dünya savaşının başlamasıyla 20-24 yaş grubu erkek nüfusun silahlı altına alınarak İstanbul gibi stratejik noktalarda hazır kuvvet olarak görevlendirilmesinden kaynaklanmıştır. 1939-1945 sürecinde

alınan önlemler kapsamında, askerlik çağındaki 20-24 yaş grubu erkek nüfusun silahaltında olmasıyla evlenme olayları ertelenmiştir. Aile kurumunun sayısının azalması ve doğum oranının düşmesi nedeniyle piramidin taban kısmı daralmıştır. Ülkenin genel şartlarına bağlı olarak ortalama yaşam süresi kısa olup YBN oranı düşüktür. Bu nedenle piramidin tavan kısmı da dardır. 1945 yılı nüfus verilerinde GBN oranı %30 iken; YBN oranı %7; TB oranı ise %37 olup bağımlı nüfusun oranı oldukça yüksektir (Şekil 5).

1955 yılında İstanbul'un nüfus piramidinin taban kısmında yer alan 0-4 yaş grubundaki genişleme 1940'lı yıllarda azalan doğum oranının yeniden arttığını göstermektedir. 10-14 yaş grubunda görülen daralma, II. Dünya Savaşı nedeniyle doğum oranlarında yaşanan düşüşün yansımasıdır. 20-24 yaş grubundaki asimetrik görüntü varlığını sürdürmektedir. Ancak 15-19 yaş grubu ve 25-29 yaş grubunda nüfus artışı yaşanmıştır. Hareket kabiliyeti yüksek olan yaş grupları nüfus piramidine yansımıştır. Bu durumun nedeni, İstanbul'a yönelik iç göçlere bağlanabilir. 15-29 yaş grubu istihdam ve eğitim amacıyla İstanbul'a gelen genç nüfus oranının artmasından kaynaklanabilir. Ayrıca, bu dönemde yetişkin işgücü gereksinimi aktif nüfusu 15 yaşına kadar düşürmüş olabilir. 25-29 arası yaş gruplarında erkek nüfusun fazlalığı dikkat çekmektedir. 45-49 yaş grubu ve üstü kadın nüfusun oranı, erkek nüfusu geçmiştir. İstanbul'da göçlerin başladığı 1950'li yıllarda İstanbul dışı doğumlularda erkek nüfusun oranı, belirgin şekilde yüksektir. Çünkü o dönemlerde iş ve istihdam amacıyla şehre gelen nüfusun çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Piramidin tavan kısmında yer alan yaş gruplarının zirveye doğru daralması, İstanbul'da YBN oranının düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca, piramidin tavan kısmında kadın nüfusun oranı, erkek nüfusa göre daha fazladır. 1955 yılı nüfus piramidinde, GBN oranı %36 iken; YBN oranı %7; TB oranı ise %37 olarak hesaplanmıştır (Şekil 5). Savaş şartlarından uzaklaşılması ve ülkede nüfusu artırmak için doğurganlığı teşvik eden pronatalist politikaların uygulanması doğurganlığı artırmıştır. Sağlık alanında yaşanan gelişmeler; hastalıkların tedavi sürecinde erken teşhis ve tıbbi tedavi uygulanmalarının, ölümcül salgınların önlenmesi, tedavi yöntemlerinin artmasıyla ölüm oranları azalmıştır. Özellikle koruyucu sağlık hizmetlerinin gelişmesiyle bebek ölümleri azalmıştır.

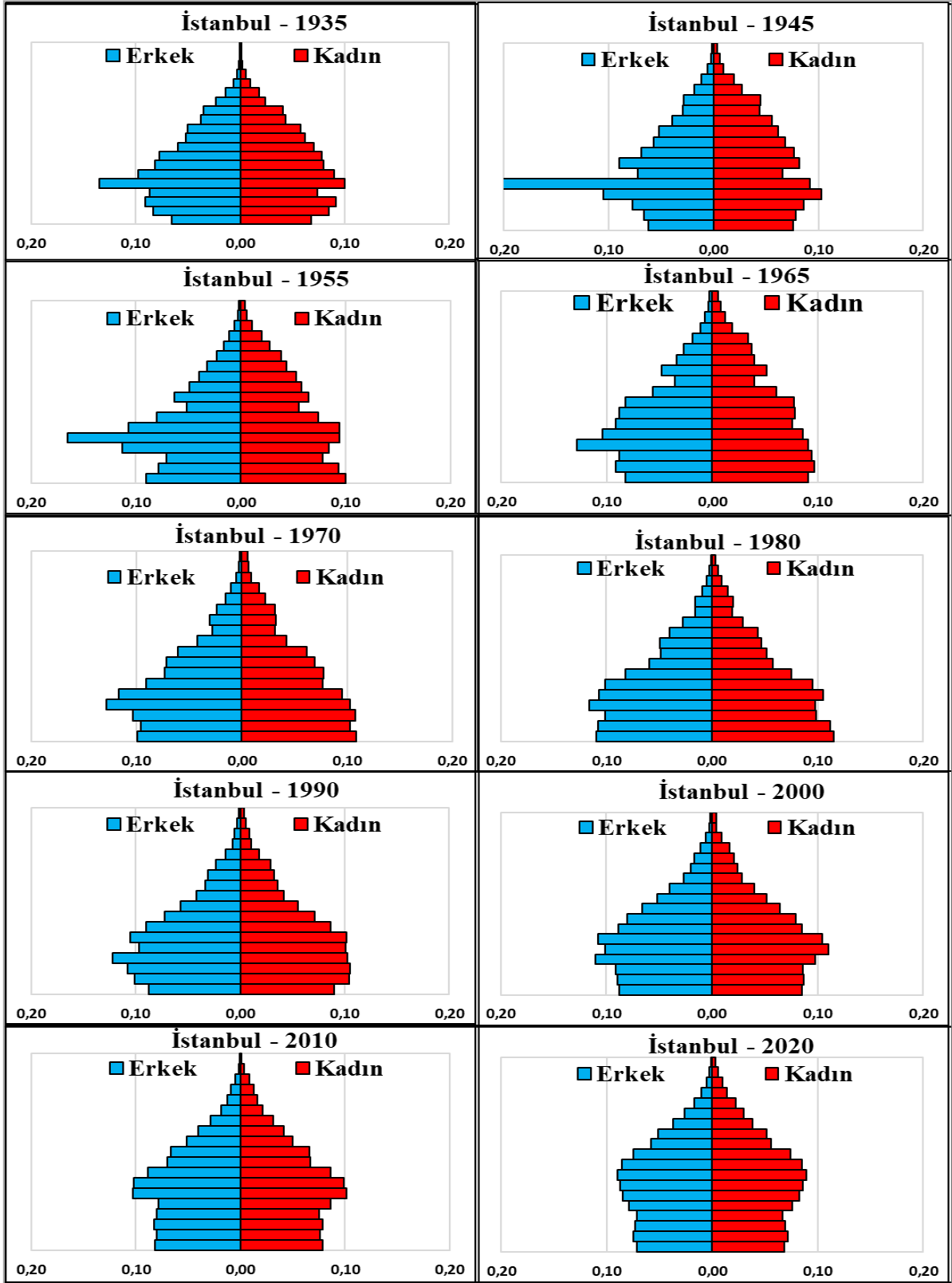
1965 yılında İstanbul nüfus piramidinde 0-4 yaş grubunda daralma dikkat çekmektedir. 1955 yılında %22,5 olan KDH 1966 yılında %22,8'e yükselmiştir; buna rağmen nüfus piramidinde 0-4 yaş grubunu oluşturan kısım daralmıştır. Bu dönemde İstanbul yoğun şekilde yetişkin yaş gruplarından göç aldığı için çocuk yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranı düşmüştür. Normal şartlarda İstanbul'da doğum oranı artmıştır. 1911-1922 dönemi savaş sürecinde toplumsal düzenin sarsılmasıyla nüfus akışında oluşan asimetrik görüntü; 1965 piramidinde 45-49 yaş grubunun bulunduğu kısma denk gelmektedir. 1965 yılı nüfus piramidinde, GBN oranı %45 iken; YBN oranı %7; TB oranı ise %52'ye yükselmiştir. Nüfusun cinsiyet dağılımına bakıldığında; 0-15 yaş grubunda kadın-erkek dağılımı dengededir. 15-29 arasında bulunan yaş gruplarında erkek nüfus oranı fazladır. 55 yaş üstü gruplarda ise kadın nüfus oranı daha fazladır. Piramidin orta kısmındaki genişlik, aktif nüfus oranının fazla olduğunu göstermektedir. Özellikle 15-19 yaş grubu ve 20-24 yaş grubunda erkek nüfusun oranı daha yüksektir. Bu nedenle piramidin 15-24 yaş grubunda erkek nüfusun bulunduğu kısım daha geniş bir görünüme sahiptir.

1970 yılında İstanbul nüfus piramidinde yaş grupları arasındaki dalgalı görünüm kısmen azalmakla birlikte varlığını sürdürmektedir. Bu dönemde piramidin taban kısmı biraz daha genişlemiştir. 0-4 yaş grubundaki artış dikkat çekmektedir. İstanbul'un aldığı göçler nedeniyle piramidin orta kısmında yer alan yaş grupları daha da genişlemiştir. Ayrıca, farklı kentlerden İstanbul'a göç eden nüfusun doğurganlık düzeyinin daha yüksek olduğu bilinmektedir. 15-29 yaş grubu erkek nüfus oranı, kadın nüfusa göre oldukça fazladır. Özellikle 20-24 erkek yaş grubu dikkat çekmektedir. Erkek nüfusun şehrin sunduğu istihdam olanakları nedeniyle İstanbul'a göç ettiği söylenebilir. 1911-1922 döneminde doğum oranındaki azalmanın izleri 50-55 yaş grubunda belirgin şekilde görülmektedir. 65 yaş üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı azdır. Ölümler giderek daha üst yaş gruplarına doğru kaymıştır. Bu durum Türkiye'de sosyoekonomik koşullarda ve sağlık sektöründe yaşanan olumlu gelişmeleri göstermektedir.

60 yaş üstü kadın nüfus oranı erkek nüfustan daha fazladır. 1970 yılı nüfus piramidinde GBN oranı %45 iken; YBN oranı %7; TB oranı ise %52 olup, 1960 dönemi bağımlılık oranları ile aynı şekilde sabit kalmıştır (Şekil 5).

Türkiye'de uygulanan nüfus politikalarının sonuçları doğurganlık oranını etkilemekte olup bu durumun sonuçları nüfus piramitlerine yansımıştır. Nüfus politikası; ulusal hükümetlerin üç temel demografik değişken doğum, ölüm ve göç süreçlerini etkilemek için bilinçli olarak gerçekleştirdikleri eşgüdümlü eylemleri kapsamaktadır. Devletlerin nüfus büyüklüğü, yaş yapısı, artışı, azalış durumu, dağılımı veya niteliğini etkilemek için aldıkları tedbirler nüfus politikalarını şekillendirmektedir (Eryurt vd, 2013: 138; May, 2012: 42). Pronatalist) politikalar; nüfus artışını yükseltmeyi amaçlarken, Antinatalist politikalar; nüfus artışını durdurmayı amaçlamaktadır. Sadece nüfusun niteliğini geliştirmeyi amaçlayan politikalar (Başol, 1995: 50; Doğan, 2011: 296). Nüfus politikalarının uygulanması bir dizi karara ve çeşitli politikalar arasındaki öncelik ve dengelere bağlıdır. Türkiye'de 1963 yılına kadar uygulanan pronatalist politikaların sonuçları doğurganlık oranına ve yaş gruplarına yansımıştır. Genç bağımlı nüfus oranı artmaktadır. Bu durum aktif nüfusun üzerindeki sorumluluğu artırmaktadır. 1964 yılı itibariyle antinatalist nüfus politikaları uygulamaya başlamıştır. Ancak, antinatalist politikalarının sonuçları, Türkiye genelinde ve İstanbul özelinde henüz nüfus piramitlerine yansımamıştır.

1980 yılında İstanbul'un nüfus piramidi asimetrik görünümünü sürdürmüştür. Piramidin taban kısmında 0-4 yaş grubunda genişleme durmuş; ancak herhangi bir daralma görülmemektedir. Geçmiş dönemlerin nüfus piramitlerinde dikkat çeken 20-24 yaş grubu; 1980 yılında belirginliğini kaybedip dengelenmiştir. Nüfusun cinsiyet dağılımına bakıldığında; erkek-kadın nüfusun hemen hemen eşit oranda dağıldığı görülmektedir. 1980 yılında 0-4 ve 5-9 yaş grubu ile 20-29 yaş grubunun yoğunluğu ön plana çıkmıştır. 20- 24 yaş grubunda kadın nüfusun oranı erkek nüfusu geçmiştir. Ortalama yaşam süresi kısmen yükselmesiyle YBN oranı artmıştır. 64 yaş üstü kadın nüfusun oranı, erkek nüfusa göre daha fazladır. 1980 yılı nüfus piramidinde, GBN oranı %50 iken; YBN oranı %6; TB oranı %56'ya yükselmiştir. Küreselleşmenin etkileriyle 1980'li yıllarda İstanbul'a yönelik göçler hızlanmıştır. Bu dönemde Türkiye'de kentten kente yönelik kitlesel göçler yükselmiştir. İstihdam amacıyla göç eden nüfus, İstanbul'da aktif nüfus oranının artmasını sağlamıştır. 14 yaş altı GBN oranında düşüş gözlenmektedir. Ancak alınan göçlerle İstanbul'a yerleşen nüfusun henüz kent kültürüne adaptasyon sürecinde olması GBN artmasını sağlamıştır. Çünkü bu dönemde alınan göçlerle İstanbul'a yerleşen nüfusun doğurganlık düzeyi yüksek olup doğumlar hâlen yüksek oranda seyretmektedir (Şekil 5). 1964 yılında başlayan antinatalist nüfus politikalarının sonuçları, henüz nüfus piramitlerine yansımamıştır. Bu nedenle doğum oranları ve NAH normal akışını sürdürmektedir. İstanbul özelinde demografik yapı dengelenmeye başlamıştır. 1911-1922 döneminde yaşanan savaş koşullarının demografik yapıda oluşturduğu boşluğun izleri, 1980 nüfus piramidinde son kez görülmektedir.

Şekil 5: İstanbul nüfusunun yaş yapısının değişimi 1935-2020 (%).

Kaynak: TÜİK kaynaklarından derlenen veriler, tarafımızdan düzenlenerek hazırlanmıştır.

2000 yılında İstanbul'un nüfus piramidinin taban kısmı daralırken; tavan kısmında genişleme görülmektedir. Piramidin 0-4 yaş grubunda görülen daralma önceki dönem piramitlerine göre daha belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. Daha önceki dönemlere ait nüfus piramitlerinde gözlenen hızlı nüfus artışlarına ilişkin izler durma aşamasına gelmiştir. İstanbul nüfusunda 15-29 yaş arası grupların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Bu durum İstanbul'da nüfus artışında göçlerin rolünü göstermektedir.

Doğurganlık oranında görülen düşüş ve nüfus piramidinde 0-14 arası yaş gruplarını temsil eden kısımda daralma görülmektedir. Ancak piramidin 15 yaş üstü yaş gruplarını gösteren kısmındaki genişleme İstanbul'da nüfus artışının devam ettiğini belirtmektedir. Ortamla yaşam süresi uzamakta ve YBN oranı artmaktadır. İstanbul'da doğum oranları azalmıştır; ancak göçler nedeniyle ilde nüfus artış hızı hala yüksek düzeydedir. Türkiye genelinde ve İstanbul özelindeki piramidlerin taban kısmında görülen bu daralma, ülkede uygulanan pronatalist politikaların bir sonucu olduğu söylenebilir. Ayrıca, 2000'li yıllarda sanayileşme ve şehirleşmeyle birlikte aile yapısı değişmeye başlamıştır. Kadının çalışma hayatında daha aktif şekilde rol almasıyla doğum oranları olumsuz etkilenmiştir. Nüfusun cinsiyet yapısına bakıldığında; İstanbul'da 15-19 ve 25-29 yaş grubunda erkek nüfus oranı fazladır. Özellikle 20-24 yaş grubunda kadın nüfusun oranı erkek nüfusunu aşmıştır. Fakat 65 yaş ve üstü erkek nüfusu kadın nüfusundan daha azdır. 65 yaş üstü kadın nüfusun ortalama yaşam süresi, erkek nüfusa göre daha uzundur. 2000 yılı nüfus piramidinde, GBN oranı %38 iken; YBN oranı %6; TB oranı ise %44 olup, 1990 dönemi bağımlılık oranlarına göre düşüş yaşanmıştır (Şekil 5). İstanbul'da göç olgusunun nüfus piramidini şekillendiren ana etken olarak devam ettiği söylenebilir.

2010 yılında İstanbul nüfus piramidi, önceki piramidlere göre daha simetrik bir görünüme kavuşmuştur. Piramidin taban kısmı daralmaktadır. Doğum oranlarında yaşanan düşüş, piramidlere net şekilde yansımıştır. Bu durumun nedenleri antinatalist nüfus politikaları, aile planlaması uygulamaları, eğitim seviyesinin yükselmesi, kadının iş hayatında daha etkin bir rol alması, evlenme yaşının yükselmesi şeklinde sıralanabilir. 2000 yılı itibarıyla artık kadınlar çalışma hayatında daha etkin olmaya başlamış ve ilk evlilik yaşı yükselmiştir. Bu durumun sonuçları doğurganlığı olumsuz etkilemiştir. İstanbul, kentsel nitelikleri ön plana çıkan bir yerleşim birimidir. Doğal olarak göçle gelen nüfusun kent kültürüne uyumu ve yaşam koşullarının dayatmasıyla doğurganlık oranları zamanla düşmektedir. 2010 yılında toplam nüfus içinde orta yaş grupları yoğunluktadır. Nüfus piramidinde nüfus yaş gruplarına göre dağılımı üst yaş gruplarına kaymıştır. Daha önceki dönemlere ait nüfus piramidlerine göre 15-24 yaş gruplarında bir durağanlık söz konusudur. Toplam nüfus içindeki oranıyla sürekli ön plana çıkan 15-24 yaş grupları stabil hale gelmiştir. Buna karşılık 25-34 yaş gruplarının yoğunluğu dikkat çekmektedir. 25-29 yaş aralığında yine göç kaynaklı artışlar görülmüştür. 2010 yılı nüfus piramidinde GBN oranı %33'e düşerken; YBN oranı %8'e yükselmiş olup TB oranı ise %41 düşmüştür (Şekil 5). Nüfus piramidlerinde, İstanbul'da toplam nüfus artmasına rağmen 0-14 yaş grubunun statik olarak ilerlemesi ülkenin geleceği için endişe verici sonuçlara neden olabilir.

2020 yılında İstanbul'un nüfus piramidi arı kovanı şeklini anımsatmaya başlamıştır. Önceki dönem nüfus piramidleriyle karşılaştırıldığında, doğurganlık oranının düştüğü, yaşlı nüfus oranının yükseldiği görülmektedir. Eğitim seviyesinin artması ve kadının iş hayatında daha aktif rol alması doğum oranlarını etkilemiştir. İlde toplam nüfus artmasına rağmen 0-4 yaş grubunun stabil düzeyde seyrettiği görülmektedir. Doğum oranının azalması nedeniyle taban badları daralmış bir piramitle karşılaşmaktadır. Piramidin üst kısmını kapsayan 65 yaş üzeri nüfus, önceki dönemlere göre biraz daha artmıştır. Gelecek dönemlerde yaşlı nüfus oranının daha da artacağı öngörülebilir. 2020 yılında GBN oranı %30'a düşerken, YBN oranı %10'a yükselmiştir. TB oranı ise %40'a düşmüştür. İstanbul'da genç nüfusun oranı yüksektir. Ortalama yaşam süresinin uzaması ve ölüm hızının düşmesine rağmen İstanbul'da toplam nüfus içinde yaşlı nüfus oranının düşük olmasının nedeni şehrin daha çok aktif yaş gruplarından göç almasından kaynaklanmıştır. Önceki dönemlere ait nüfus piramidleriyle karşılaştırıldığında 20-24 yaş grubunun oranı azalmıştır. 30-34 yaş grubu ve 35-39 yaş grubunda göç dalgaları etkili olmuştur (Şekil 5). Nüfus oranı en fazla olan 25-34 yaş grubudur. Bu durum şehrin genç ve dinamik bir nüfusunun olduğunu göstermektedir. Yani İstanbul'a göçler devam etmektedir. Her iki cinsiyetin nüfus oranı birbirine yakın olmakla birlikte yaş grubu yükseldikçe kadın nüfus oranının erkek nüfus oranından fazla olduğu görülmektedir. İstanbul bir çekim merkezi olarak hala yoğun göç dalgalarıyla karşılaşmaktadır. Bu nedenle İstanbul'da aktif nüfus oranı yüksek olduğu için YBN oranı düşüktür. YBN artarken GBN

oranın sabit kalması veya düşmesi ülke geneli ve İstanbul özeli için birtakım sosyoekonomik sorunlara yol açabilir.

Nüfus piramitleri karşılaştırıldığında, İstanbul nüfusu yüksek doğurganlık oranına sahip demografik yapıdan düşük doğurganlık rejimine doğru bir dönüşüm yaşamaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kararlı şekilde uygulanan pronatalist nüfus politikalarıyla 1935'te yükselmeye KDH yükselmeye başlamıştır. 1950'li yıllarda ise KDH giderek yüksek doğurganlık seviyesine erişmiştir. 1970-1980 döneminde İstanbul'da nüfusun yaş yapısı geniş tabanlı nüfus piramitlerine dönüşmüştür. Geçmişten günümüze kent kimliğiyle ön plana çıkan İstanbul'da, Cumhuriyet dönemi öncesinde de KDH'nin düşük olduğu görülmektedir. Fakat, 1990 sonrasında nüfusun niteliğinin değişmesi doğurganlık oranının azalmasına neden olmuştur. Böylece nüfus piramitlerinin tabanlarının daralmaya başladığı görülmektedir. Bugüne kadar genç nüfuslu bir ülke olan Türkiye, giderek nüfusu yaşlanan bir ülkeye dönüşmektedir. Ancak İstanbul'un demografik göstergeleri, ülke geneline göre oldukça farklı niteliklere sahiptir. Yoğun göç dalgalarına maruz kalan İstanbul'un demografik yapısı sürekli değişmektedir. 1985-1990 döneminde İstanbul'da nüfus artışının %62'si göç kaynaklı iken; %38'i doğal nüfus artışına bağlı olarak gerçekleşmiştir. 1990-2000 döneminde İstanbul'da yaşanan nüfus artışının %73 göç kaynaklı iken; %17'si doğal nüfus artışıyla eklenmiştir. 2014-2015 döneminde ise İstanbul'da nüfus artışının %78'i doğal kaynaklı iken %22'si göç kaynaklı olarak gerçekleşmiştir. Nitekim 2020 yılında İstanbul'un NGH verileri -3,4'e düşerek negatif düzeye evrilmiştir. Göçler nedeniyle İstanbul'un demografik verilerinde dalgalanmalar yaşanmaktadır. Ancak doğurganlık ve ölümlülük hızında yaşanan düşüş açık şekilde görülmektedir.

2000-2020 döneminde İstanbul'da doğurganlık oranının düştüğü, yaşlı nüfus oranının yükseldiği görülmektedir. İstanbul ilinde nüfusun yaş ve cinsiyet gruplarına göre dağılımına bakıldığında, sürekli alınan göçler nedeniyle genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olduğu görülmektedir. Ancak, ilde çocuk nüfusun oranı azalmaktadır. 65 yaş üstü yaşlı nüfus grubunda artış yaşanmaktadır. 1990 yılında %5 olan 65 yaş üstü nüfusun oranı; 2020 yılında %10'a yükselmiştir. Yaşlı nüfusun sayısının artmasına rağmen alınan göçler nedeniyle İstanbul'da aktif nüfusun dengeyi koruduğu söylenebilir (Şekil 5).

SONUÇ:

İstanbul ilinde 1927-2020 döneminde, nüfusun demografik dönüşüm sürecini anlamaya yönelik bu araştırmada; öncelikle doğum, ölüm ve göç verileri derlenerek analiz edilmiştir. İkinci aşamada ise 1935-2020 sürecine ait on farklı dönemin nüfus piramidi karşılaştırılarak İstanbul'un nüfusunun demografik dönüşüm süreci yorumlanmıştır. İstanbul nüfusu 1927 yılında 806.860 kişi iken; 2020 yılında 15.462.452 kişiye ulaşmıştır. 1927-2020 sürecinde Türkiye genelinde toplam nüfus 6'ya katlanırken İstanbul ilinde nüfus 19'a katlanmıştır. Bu durum literatürde sunulan verilerle örtüşmektedir. Türkiye'nin Demografik Dönüşüm sürecine ilişkin bazı çalışmalar yapılmıştır. Türkiye'de doğum ve ölüm hızlarının yüksek olduğu 1935-1945 döneminde demografik dönüşümün ilk aşaması gerçekleşmiştir. Doğum hızının yüksek olduğu ancak ölüm hızının düşüş eğilimine girdiği 1945-1965 döneminde ikinci aşama yaşanmıştır. Demografik dönüşümün üçüncü aşamasının gerçekleştiği 1965-2000 döneminde, ölüm hızında düşüş eğilimi devam ederken doğum hızı da düşüş eğilimine girmiştir. 2000 sonrası dönemde ise doğum ve ölüm hızlarının düşük olduğu dördüncü aşamanın özellikleri görülmeye başladığı vurgulanmıştır (Yüceşahin, 2009).

İstanbul, Türkiye'de yaşanan demografik dönüşümün sonuçlarının somut olarak gözlemlendiği şehirlerden biri olmuştur. Türkiye'de doğum oranındaki düşüşler, İstanbul'da Cumhuriyet dönemi öncesinde başlamıştır. İstanbul'da 1885 sayımında kadın başına düşen çocuk sayısı 3,5 iken; 1907 sayımında 3,8 olarak tespit edilmiştir. İstanbul'un doğurganlık verileri, endüstrileşme öncesi Avrupa nüfuslarının doğal doğurganlık seviyelerinin oldukça altındadır (Behar, 1996). Ancak 1950 sonrası yaşanan göçler,

İstanbul'da doğurganlık düzeyinin doğal akışını etkilemiştir. Çünkü İstanbul'a göç eden nüfusun doğurganlık özelliği de bu şehre yerleşmiştir. Şehrin demografik yapısını etkileyen bu ayrıntı araştırmanın özgün tespitlerinden birini oluşturmaktadır.

İstanbul'un Demografik Dönüşüm sürecine ilişkin yorumlamalara imkân sunan veriler, 1945 sonrasında ortaya konulmaya başlamıştır. Ancak Türkiye geneli veriler esas alınarak, 1945 öncesine ilişkin tahminler yürütmek mümkündür. Türkiye'de 1935-1945 döneminde demografik dönüşüm sürecinin birinci aşaması Yüksek Durağanlık Evresi yaşanmaktadır. Demografik Dönüşümün bu aşamasında; doğum ve ölüm hızları yüksektir. Nüfus artışı yavaş ve dalgalıdır. Dönemin sosyoekonomik şartları dikkate alındığında İstanbul'un demografik yapısı, Türkiye geneliyle ilişkilendirilebilir. İstanbul'da 1927-1945 döneminde demografik dönüşümün birinci aşamasının yaşandığı söylenebilir.

1945-1965 dönemi nüfus verilerine göre İstanbul'da demografik dönüşüm sürecinin ikinci aşaması Erken Gelişme Evresi'ne geçildiği söylenebilir. Doğum oranı yükselmeye devam ederken ölüm oranlarındaki düşüş eğilimi bu dönemin karakteristik özelliğidir. Nüfus istikrarlı bir şekilde artar. Nitekim İstanbul'da 1960-1965 döneminde TDH %30,4 oranıyla zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde KÖH ise %7,9 oranıyla azalış eğilimini sürdürmektedir. İstanbul'un nüfus artış hızında dalgalanmalar yaşanmakla birlikte artış eğilimi devam etmektedir. Bu dönemde İstanbul'da alınan göçlerin oranı giderek artmıştır.

İstanbul'da 1965-2005 döneminde Demografik dönüşüm sürecinin üçüncü aşaması Geç Gelişme Evresi tamamlanmıştır. Bu aşamada, doğum ve ölüm oranlarında düşüş eğilimi devam ederken nüfus artmaktadır. Nitekim TDH %29 oranını gördüğü 2000-2005 dönemi sonrasında TDH düşmeye başlamıştır. 2005 sonrası İstanbul'un demografik verilere bakıldığında; Düşük Durağanlık Evresi özelliklerinin gözlenmeye başladığı söylenebilir. Demografik Dönüşüm Kuramının bu aşamasında hem doğum hızı hem de ölüm hızı düşüktür. Bu özellikleri gösteren yerlerde, nüfus yaşlanma eğilimindedir. Ancak, göçler nedeniyle İstanbul'un bağımlı nüfus oranı düşük, üretken ve dinamik bir demografik yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal Destek: Bu çalışma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Teşekkür: -

KAYNAKÇA:

Bayartan, H. (2003). Geçmişten Günümüze İstanbul'da Nüfus. Coğrafya Dergisi, 11, 5-20.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iucografya/issue/25060/264566>

Başol, K. (1984). Demografi Genel ve Türkiye. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını.

Behar, C. (1996). Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin nüfusu,1500-1927. DİE.

Bongaarts, J. (2009). Human population growth and the demographic transition. hilosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences, 364(1532), 2985-2990.

<https://doi.org/10.1098/rstb.2009.0137>

- Cillov, H. (1960). Nüfus istatistikleri ve demografinin genel esasları. İstanbul Ünü.
- Darkot, B. (1961). Türkiye'nin nüfus hareketleri üzerine yeni gözlemler. Türk Coğrafya Dergisi, 21, 1-14. <https://dergipark.org.tr/pub/tcd/issue/21264/228278>
- Dass, S. K. (1980). Immigration and demographic transformation of Assam, 1891-1981. Economic and Political Weekly, 850-859. <https://www.jstor.org/stable/4368649>
- Doğan, M. (2011). Türkiye'de uygulanan nüfus politikalarına genel bakış. Marmara Coğrafya Dergisi, (23), 293-307. <https://dergipark.org.tr/pub/marucog/issue/470/3822>
- Eryurt, M. A., Canpolat, Ş. B., & Koç, İ. (2013). Türkiye'de nüfus ve nüfus politikaları: Öngörüler ve öneriler. Amme İdaresi Dergisi, 46(4), 129-156. <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/82258/avrupa-birliginde-demografik-donusumler-ve-turk-nufusun-gelecegi>
- Friedlander, D. (1969). Demographic responses and population change. Demography, 6(4), 359-381. <https://doi.org/10.2307/2060083>
- Hopfenberg, R. (2014). An expansion of the demographic transition model: The dynamic link between agricultural productivity and population. Biodiversity, 15(4), 246-254. <https://doi.org/10.1080/14888386.2014.973904>
- Karachurina, L. B. (2014). Demographic transformation of post-Soviet cities of Russia. Regional Research of Russia, 4(2), 56-67. <https://doi.org/10.1134/S2079970514020087>
- Karaduman-Taş, A. B. (1996). İstanbulun demografik yapısı (Yayın no: 52855). [Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.
- Kirk, D. (1996). Demographic transition theory. Population studies, 50(3), 361-387. <https://doi.org/10.1080/0032472031000149536>
- Koç, İ., Eryurt, M., Adalı, T., & Çağatay, P. (2010). Türkiye'nin Demografik Dönüşümü Doğurganlık Aile Planlaması Anne Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler 1968 2008. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Kuban, D. (1970). İstanbul'un tarihi yapısı. Mimarlık Dergisi, 5, 25-48. <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/398/9338.pdf>
- Lee, R. (2003). The demographic transition: Three centuries of fundamental change. Journal of economic perspectives, 17(4), 167-190. <http://dx.doi.org/10.1257/089533003772034943>
- Lesthaeghe, R. & Neels, K. (2002). From the First to the Second Demographic Transition: An Interpretation of the Spatial Continuity of Demographic Innovation in France, Belgium and Switzerland. Revue européenne de Démographie Ses, 18, 325-360. <https://doi.org/10.1023/a:1021125800070>
- May, J. F. (2012). World Population Policies, Their Origin, Evolution, and Impact. New York: Springer
- MURAT, S. (1997). Nüfus ve Demografi 1930-1995. İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı yayını.
- Murat, S. (2006). Düünden bugüne İstanbul'un nüfus ve demografik yapısı. İTO.
- Murat, S. & Ersöz, Y. H. (1997). Nüfus ve Demografi I-II. İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

- Notestein, F. W. (1952). *Economic problems of population change*. Oxford University Press.
- Olshansky, S. J. (2015). The demographic transformation of America. *Daedalus*, 144(2),3-19.
https://doi.org/10.1162/DAED_a_00326
- Özbay, F. (1992). İstanbul Nüfusu ve Göçler. *İstanbul Dergisi*, 1(1), 32-36.
- Saroha, J. (2018). Types and Significance of Population Pyramids. *International Journal Peer Reviewed Journal Refereed Journal Indexed Journal*, 4(4), 59-6. http://www.jmr.com/upload/types-and-significance-of-population-pyramids_1523552342.pdf
- Shorter, F. C. & Macura, M. (1983). *Türkiye'de Nüfus artışı (1935-1975): Doğurganlık ve ölümlülük eğilimleri*. Ankara: Yurt Yayıncılık.
- Şahin, S. (2008). Avrupa Birliğinde Demografik Dönüşümler ve Türk Nüfusun Geleceği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2),187-205.
- Şahin, S. (2015). *Geçmiş, Günümüz ve Gelecekte Nüfus Gerçeği*. Ankara: Pegem yayıncılık.
- Şahin, S. (2016). Değişen Dünya Nüfus Yapısının Görsel Materyallerle İfadesi: Nüfus Piramitlerini Yeniden Düşünmek. İçinde TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 13-14 Ekim 2016 Bildiriler Kitabı, (ss. 430-477).
- Tandoğan, A. (1989). Türkiye Nüfus Hareketlerinde İstanbul'un Yeri. *Coğrafya Araştırmaları*, 1(1), 135-141.
- Tekeli, İ. (2009). *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama*. TVYY.
- Thompson, W. (1929). Population. *American Journal of Sociology*, 34, 959-975.
<https://doi.org/10.1086/214874>
- Tümertekin, E. (1968). *Türkiye'de İç Göçler*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tümertekin, E. (1997). *İstanbul, insan ve mekân*. ETT Vakfı Yayını.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2017). *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Yıldız, M. Z. & Parin, S. (2010). Cumhuriyet Dönemi İstanbul Nüfusu Literatürü Üzerine. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 16, 201-226. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/652825>
- Yüceşahin, M. M. (2009). Türkiye'nin demografik geçiş sürecine coğrafi bir yaklaşım. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7(1), 1-25. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000096
- Zinn, M. B. & Eitzen, D. S. (1993). The demographic transformation and the sociological enterprise. *The American Sociologist*, 24(2), 5-12.
<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF02691957.pdf>
- TÜİK (2021a). Genel Nüfus Sayımları. <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php> adresinden edinilmiştir.
- TÜİK (2021b). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) veri tabanı.
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

TÜİK (2021c). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Metaverisi.

<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>

TÜİK (2022). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Metaverisi.

<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>

DİE (1995). Türkiye Nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi 21. Yüzyıl Ortasına Kadar Projeksiyonlar. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası Yayın No: 1839. <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.phf>

HÜNEE (2004) Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003. Ankara. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 2004. https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/yayinlar/2004_TNSA2003-AnaRapor.pdf

HÜNEE (1994). Turkey Demographic and Health Survey 1993. Ankara:HUIPS. https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/yayinlar/1993_TNSA.pdf

EXTENDED SUMMARY:

Research Problem:

Istanbul, the hub of Turkey in numerous sectors such as industry, service, finance, education, health, tourism, and culture, has been exposed to intense population mobility after the 1950s. Overpopulation constitutes the root of many problems in the city, especially traffic congestion, housing difficulty, and environmental destruction. The exponential population growth could not meet the increasing demands (Tekeli, 2009). Therefore, understanding the demographic transformation process is crucial in coping with these problems. In other words, the change in population components (fertility, mortality, and migration), which determine and guide the decision-making in the planning and management of a place, can shed light on this matter. Otherwise, possible complications may be encountered in the planning and management process. In this sense, Demographic Transformation Theory can be instrumental in the analysis and interpretation of the change in a population structure. According to this theory, all societies will experience a transition from a stage with high fertility and mortality rates to a stage where both are low (Thompson, 1929; Notestein 1952).

This study aims to reveal the demographic transformation process in the province of Istanbul. Monitoring the change in the population components and the stages of demographic transformation is essential in the planning and management process of a place. Therefore, it is of great importance to demonstrate how countries and cities experience the demographic transition process.

Research Questions:

How are the impressions of Istanbul's demographic transformation process?

Literature Review:

Although there are criticisms regarding the validity of the Demographic Transformation Theory, it offers the opportunity to interpret the change in a population structure (Dass, 1980; Kirk, 1996; Bongaarts, 2009; Hopfenberg, 2014; Karachurina, 2014; Olshansky, 2015). There is a substantial body of literature on the demography of Istanbul (Darkot, 1961; Tümertekin, 1968; Tandoğan, 1989; Özbay, 1992; Murat, 2006; Tekeli, 2009; Yıldız & Parin, 2010). The general tendency in the aforementioned studies is to reveal the development and distribution of the population of the city. In light of this, the current study seeks to elaborate on the constituents of demographic transformation process of Istanbul's population.

Methodology:

The researchers conducted a quantitative experiment with 88 students in a northern Taiwanese university at The research data consists of Istanbul's population components for the period 1920-2020. The General Census data was used for the period 1927-2000. And, for the 2007-2020 period, the data was obtained from the results of Address-Based Population Registration System (TURKSTAT, 2021). In addition, research reports published by the Institute of Population Studies of Hacettepe University on fertility and mortality data, Shorter and Macura, (1983) work entitled "Trends in Fertility and Mortality in Turkey, 1935-1975" were used. Taking into account the criteria of "total population, crude birth rate, crude death rate, population growth rate, age and gender structure of the population, received migration, given migration, net migration", the obtained data were analyzed according to descriptive statistical techniques (frequency and percentage) which were presented in the form of tables and graphics.

Results and Conclusions:

This research aims at understanding the demographic transformation process of the population in Istanbul between 1927 and 2020. First of all, birth, death, and migration data were compiled and analyzed. In the second stage, the population pyramids of ten different periods of the 1935-2020 period were compared and interpreted. Data that allow interpretations of Istanbul's demographic transformation process begins after 1945. However, based on nationwide data, it is possible to make estimations for the period before 1945. In Turkey, the first stage of the demographic transformation process in the 1935-1945 period is the High Stagnation Phase. At this stage of demographic transformation, birth and death rates are high. In this context, it can be said that the first stage of demographic transformation was experienced in Istanbul during this period.

According to the population data of the 1945-1965 period, the second stage of the demographic transformation process in the city passed into the Early Development Stage. While the birth rate continued to rise, the downward trend in death rates was characteristic of this period. The population grew steadily. Total birth rate reached its peak with a ratio of %30.4 in the period 1960-1965. In this period, crude death rate continued to decrease with a rate of %7.9. Although there were fluctuations in the population growth rate, the upward trend continued. During this period, the rate of migration to Istanbul increased gradually.

In the 1965-2005 period, the third stage of the demographic transformation process, the Late Development Stage, was completed. At this stage of the Demographic Transformation Model, the population increased while the downward trend in mortality rates continued. As a matter of fact, after the 2000-2005 period, when total birth rate was 29%, it started to decrease. Looking at the demographic data after 2005, we can state that the characteristics of the Low Stamina Phase began to be observed. In places that show these characteristics, the population tends to age. However, due to migration, it is seen that Istanbul has a productive and dynamic demographic structure with a low dependent population.